

Раздзел I. СТАНАЎЛЕННЕ СТАРАЖЫТНЫХ ЦЫВІЛІЗАЦЫЙ. БЕЛАРУСЬ У ДАДЗЯРЖАЎНЫ ПЕРЫЯД

§ 1. Паходжанне чалавека. Прырода і людзі

ПАЛЯВАННЕ ПЛЕМЯ
ЧАЛАВЕК УМЕЛЫ
ПРАВАДЫР ЛЕДАВІК
ЧАЛАВЕК ПРАМАХОДЗЯЧЫ
ЧАЛАВЕКАПАДОБНАЯ МАЛПА
ЧАЛАВЕК РАЗУМНЫ ЗБІРАЛЬНІЦТВА
СТАРЭЙШЫНА

Тэорыя паходжання чалавека

1. **Праблема паходжання чалавека.** Сучасныя навуковыя ўяўленні пра паходжанне чалавека грунтуюцца на аналізе знаходак касцявых рэшткаў старажытных відаў продкаў чалавека. Значныя перспектывы адкрыліся ў выніку выкарыстання вывадаў генетычных даследаванняў, якія абапіраюцца на даныя ДНК сучаснага чалавека і даўнейшых яго прадстаўнікоў. Усё больш пацвярджэнняў знаходзіць *эвалюцыйная тэорыя*. Існуюць і альтэрнатыўныя тэорыі: *крэацыянізм* — вучэнне аб паходжанні свету

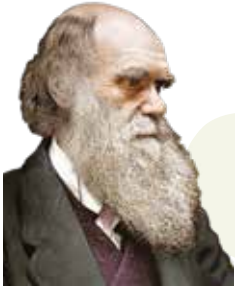
Успомніце, у чым сутнасць эвалюцыйнай тэорыі Ч. Дарвіна.

§ 1. Паходжанне чалавека. Прырода і людзі

і чалавека ў выніку звышнатуральнага акта тварэння Бога; тэорыя незямнога паходжання чалавека.

Эвалюцыйны шлях чалавека быў няпросты

„Растлумачыць паходжанне жыцця на зямлі толькі выпадкам — гэта як калі б растлумачылі паходжанне слоўніка выбухам у тыпаграфіі“.

Чарльз Дарвін, англійскі вучоны, які сфармуляваў тэорыю эвалюцыі ў сваёй кнізе «Паходжанне відаў» (1859 г.)

Ці вядомыя вам іншыя тэорыі паходжання чалавека? Якую з іх заведама ў сваім выказванні адмаўляў Ч. Дарвін?

і ўключаў некалькі стадый.

СТАРАЖЫТНЫЯ ВІДЫ ЧАЛАВЕКА

Аўстралапітэк	Чалавек умелы	Чалавек прамаходзячы	Неандэрталец	Чалавек разумны (краманьёнец)
<i>Рэканструкцыя знешняга выгляду старажытных тыпаў чалавека выканана Р. Яўсеевым</i>				
~3,5 млн гадоў таму	~2 млн гадоў таму	~1,5–0,8 млн гадоў таму	~300–26 тыс. гадоў таму	~280–40 тыс. гадоў таму

Што ў абліччы старажытных відаў чалавека мянялася найбольш істотна? Як вы лічыце, з чым гэта было звязана?

Чым была выклікана эвалюцыя старажытных прыматаў, якая прывяла ў выніку да фарміравання высокаразвітых істот, здольных мысліць і ствараць новае? Імклівыя змены фізічных характарыстык продкаў чалавека вучоныя тлумачаць мутацыйнай тэорыяй. Так, мутацыі, што прывялі да памяншэння фізічнай моцы, знікнення магутных іклаў і да т. п., запатрабавалі ад далёкіх папярэднікаў чалавека шукаць іншыя шляхі выжывання сярод драпежнікаў у неспрыяльных прыродных умовах. Заменай выступілі выраб і выкарыстанне прылад працы рукамі, якія вызваліліся дзякуючы прамахаджэнню, а таксама развіццё сацыяльных сувязей, актыўная ўзаемадапамога і калектыўная арганізацыя працы.

Уплыў прыродных фактараў

Эвалюцыя чалавека адбывалася разам са зменамі ў прыродзе: мяняліся кліматычныя ўмовы, разам з імі і ландшафт мясцовасці. Адны ўмовы былі спрыяльнымі для жыцця старажытных людзей і не выклікалі патрэбы ў нейкіх зменах. У іншых выпадках суровы клімат і бедны ландшафт не дазвалялі людзям жыць у пэўнай мясцовасці.

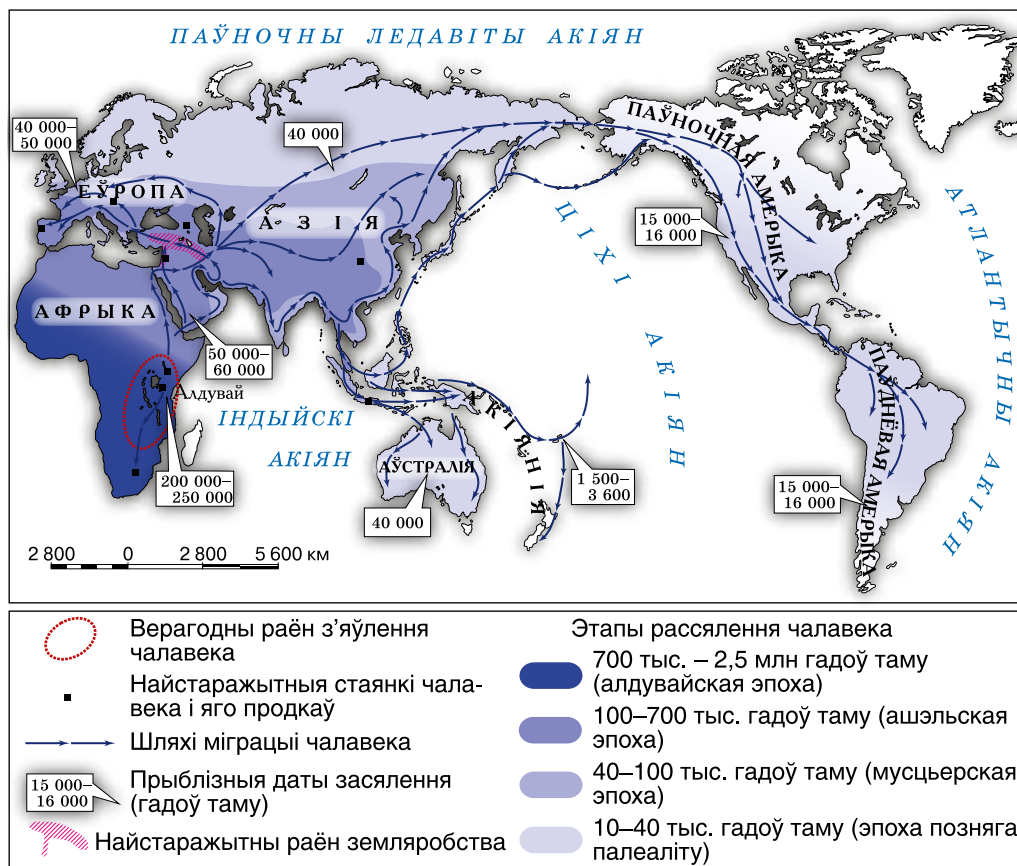
Фаўна тундры ледавіковага перыяду.
Мурал Амерыканскага музея прыродазнаўчай гісторыі. Г. Нью-Ёрк

§ 1. Паходжанне чалавека. Прырода і людзі

На нашай планеце перыядычна адбываліся глабальныя пахаладанні (*ледавіковыя перыяды*), што прыводзілі да разрастання ледавіковага покрыва. Ваганні клімату патрабавалі ад чалавека шукаць новых шляхі выжывання і ў выніку спрыялі развіццю мыслення і працоўных навыкаў, тэхналогій вырабу прылад працы. Але змены не былі хуткімі і дынамічнымі, сотні тысяч гадоў праходзілі без усялякіх перамен.

2. Рассяленне людзей на кантынентах. Магчыма, Афрыка стала першым кантынентам, заселеным

Афрыка — магчыма прарадзіма чалавека

Рассяленне чалавека на кантынентах Зямлі

людзьмі. Зніжэнне ўзроўню Сусветнага акіяна (на 100 м і больш) прывяло да ўзнікнення сухапутных «мастоў» паміж часткамі сушы, раней падзеленымі вадой. Па іх старажытныя людзі рассяляліся па кантынентах. Пазней такім самым шляхам у Еўропу праніклі неандэртальцы. 100 тыс. гадоў таму яны атабарыліся ва Усходняй Еўропе, што пацвярджаюць сотні стаянак, знойдзеных археолагамі.

50–60 тыс. гадоў таму краманьёнцы перайшлі з Афрыкі на Аравійскі паўвостраў. Пачалося іх «трыумфальнае шэсце» па ўсім свеце. Больш за 40 тыс. гадоў таму краманьёнцы з’явіліся на тэрыторыі Еўропы.

Працягваюцца дыскусіі наконт часу і абставін засялення людзьмі Амерыкі. Цікава, што найстаражытнейшыя рэшткі чалавека сучаснага тыпу на тэрыторыі ЗША і Чылі датуюцца прыблізна адным часам — 15–16 тыс. гадоў таму.

Прыход неандэртальцаў на тэрыторыю Беларусі

3. З’яўленне людзей на тэрыторыі Беларусі. На беларускіх землях каля 100 тыс. гадоў таму пачалося апошняе абледзяненне. Шыракалістыя лясы змяніліся на хваёва-бярозавыя пушчы, а з надходам яшчэ большых халадоў пачалі пераважаць бярозавыя рэдкалессі. Здаралася, што пахаладаннню не было некалькі тысячагоддзяў. У перыяд чарговага міжледавікоўя на тэрыторыю Беларусі праніклі старажытныя людзі. Іх прываблівалі буйныя жывёлы — маманты і шарсцістыя насарогі, якія жылі на прыледавіковай тэрыторыі.

Хутчэй за ўсё, першымі людзьмі, што прыйшлі на тэрыторыю Беларусі, былі неандэртальцы. Пра гэта сведчаць знойдзеныя каля вёсак Абідавічы (Магілёўская вобласць), Падлужжа і Свяцілавічы (Гомельская вобласць) вельмі старажытныя крамянёвыя прылады працы. Але пакуль не будуць знойдзены стаянкі, можна казаць толькі пра нядоўгае знаходжанне неандэртальцаў на тэрыторыі Беларусі. Магчыма, пасля дэталёвага вывучэння стаянкі

Які від палявання выкарыстоўвалі старажытныя людзі ў дадзены гістарычны перыяд? Якія фактары былі залогам яго поспеху?

каменнага веку Огава-1 каля аднайменнай вёскі ў Іванаўскім раёне Брэсцкай вобласці такія доказы з'яўца.

Не выклікае сумненняў пранікненне на тэрыторыю Беларусі краманьёнцаў. Добра вядомыя іх стаянкі каля вёсак *Юравічы* Калінкавіцкага раёна (24-е тыс. да н. э.) і *Бердыж* Чачэрскага раёна (22–21-е тыс. да н. э.) Гомельскай вобласці. Гэта былі паселішчы паляўнічых на мамантаў і іншых буйных прадстаўнікоў фаўны.

Першыя стаянкі
на тэрыторыі Беларусі

*Музей-стаянка першабытнага чалавека. В. Юравічы.
Калінкавіцкі раён Гомельскай вобласці*

12 тыс. гадоў да н. э. ледавік канчаткова адступіў з тэрыторыі Беларусі. Пасля гэтага пачалося хуткае засяленне тэрыторыі з захаду і паўднёвага ўсходу. Цалкам беларускія землі, хоць і нераўнамерна, былі заселеныя ў перыяд сярэдняга каменнага веку (мезаліту). Вядома больш за 120 старажытных паселішчаў таго часу, у асноўным яны месціліся на берагах найбуйнейшых рэк — Дняпра, Прыпяці, Нёмана і іх прытокаў. Ад таго часу актыўная жыццядзейнасць на нашых землях больш не спынялася.

Уздоўж рэк...

Як вы лічыце, чаму старажытныя перасяленцы размяшчалі свае стаянкі на берагах рэк?

Ад праабшчыны да радавой абшчыны

4. Калектывы старажытных людзей. Абараніцца ад дзікіх звяроў, знайсці харчаванне і выжыць у няпростых кліматычных умовах старажытныя людзі здолелі дзякуючы аб'яднанню сваіх намаганняў. Пачатковую форму арганізацыі грамадства называюць *праабшчынай*. Гэтыя калектывы былі невялікія, аснову іх жыцця складалі збіральніцтва і паляванне. Менавіта супольнае паляванне на буйных жывёл спрыяла далейшаму ўмацаванню сацыяльных сувязей.

ЭТАПЫ РАЗВІЦЦА ПЕРШАБЫТНАГА ГРАМАДСТВА

ПРААБШЧЫНА

- 20–30 чалавек;
- няўстойлівы склад;
- наяўнасць лідара — важака

РАДАВАЯ АБШЧЫНА

- аб'яднанне па радавым прынцыпе;
- калектыўная ўласнасць роду на зямлю;
- раўнапраўе ўсіх родзічаў;
- полаўзроставы падзел працы;
- вырашэнне важных пытанняў на агульным сходзе членаў роду;
- на чале старэйшына — найбольш вопытны член роду

СУСЕДСКАЯ АБШЧЫНА

- аб'яднанне сем'яў па тэрытарыяльным прынцыпе;
- калектыўная ўласнасць абшчыны на зямлю;
- сямейнае землекарыстанне, сямейная ўласнасць на прылады працы, жывёлу, ураджай

МАЦЯРЫНСКАЯ РАДАВАЯ АБШЧЫНА

- сваяцтва па мацярынскай лініі;
- прысвойвальная гаспадарка;
- калектыўная ўласнасць на прылады працы

БАЦЬКОЎСКАЯ РАДАВАЯ АБШЧЫНА

- сваяцтва па мужчынскай лініі;
- вытворчая гаспадарка;
- калектыўная і асабістая ўласнасць на прылады працы

Якая вядомая прыказка, што паказвае на неабходнасць людзям дзейнічаць супольна, можа прымяняцца да чалавека на ўсіх этапах яго гісторыі?

З цягам часу адбылося афармленне **радавой абшчыны**, галоўнай прыкметай якой была кроўная сувязь усіх яе членаў. Некалькі родаў, што мелі, як правіла, агульнае паходжанне, складалі *племя*.

Калектывізм першабытных людзей зрабіўся найважнейшым фактарам у натуральным адборы тых груп насельніцтва, у якіх больш трывалымі былі сацыяльныя сувязі і ўзаемадапамога. Дзякуючы гэтаму яны маглі лепш супрацьстаяць дзікім жывёлам, ворагам і стыхійным бедствам.

Радавая абшчына — калектыв кроўных родзічаў, якія вялі агульную гаспадарку і супольна валодалі прыладамі працы.

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

У 1908 г. у Францыі каля пячоры Ле-Мусцье былі знойдзены рэшткі старажытнага чалавека. Спецыялісты высветлілі, што гэты неандэртальскі малады чалавек 16–18-гадовага ўзросту, ростам каля 160 см, быў не проста кінуты суродзічамі, а пахаваны. Для гэтага была спецыяльна выкапаная невялікая яма, у якую яго паклалі на бок; пад галаву загнулі правую руку, левую выцягнулі наперад. У магіле каля галавы ляжалі вялікія кавалкі крэменю, былі раскіданы каменныя прылады і кавалкі прыгатаванага мяса. Пра апошняе сведчылі абпаленыя ў агні косткі жывёл.

Якія вывады пра неандэртальцаў можна зрабіць на падставе гэтай знаходкі?

Пахаванне ў Ле-Мусцье.
Мастак З. Бурьян

Доўгі шлях эвалюцыі чалавека праходзіў ва ўмовах яго залежнасці ад прыроды. Змены клімату, флоры і фаўны сталі сапраўдным выклікам на шляху станаўлення чалавечай цывілізацыі. Дзякуючы стварэнню прылад працы і развіццю калектывных формаў жыццядзейнасці людзі здолелі выжыць у цяжкіх умовах ледавіковых перыядаў. Беручы ў прыроды ўсё неабходнае, першабытныя паляўнічыя і збіральнікі паступова рассяляліся па ўсёй тэрыторыі Зямлі. Так пачалася гісторыя чалавецтва, якое сур'ёзна мянялася ў кожную наступную эпоху.

калі ў свеце...

Больш за 40 тыс. гадоў таму — пачатак рассялення краманьёнцаў на тэрыторыі Еўропы

на тэрыторыі Беларусі...

24-е тыс. да н. э. — найбольш даўняя стаянка старажытнага чалавека (краманьёнца), знойдзеная археолагамі каля в. Юравічы Калінкавіцкага раёна Гомельскай вобласці

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Раскажыце пра розныя версіі паходжання чалавека.
2. Ахарактарызуйце этапы эвалюцыі чалавека ад вышэйшых прыматаў да чалавека сучаснага тыпу.
3. Прасачыце па картасхеме на с. 21 рассяленне людзей на кантынентах Зямлі. Што, на вашу думку, магло палегчыць або ўскладніць гэты працэс? Чаму поўнач Еўразіі была заселена пазней за іншыя тэрыторыі?
4. На падставе самастойна абраных крытэрыяў ахарактарызуйце эвалюцыю формаў арганізацыі першабытных людзей.
5. Уявіце, што вам неабходна падрыхтаваць прэзентацыю «Этапы засялення тэрыторыі Беларусі першабытнымі людзьмі». Прапануйце загаловак і слайдаў для гэтай прэзентацыі.
6. Якія фактары аказалі найбольшы ўплыў на эвалюцыю чалавека: змены клімату, флоры і фаўны; праца; вынаходства прылад працы; калектывныя формы арганізацыі жыцця? Сваё меркаванне абгрунтуйце.